

O‘ZBEK MILLIY QO‘G‘IRCHOQ TEATRIDA MILLIY MAVZUDA SAHNALASHTIRILGAN SPEKTAKLLARGA ZAMONAVIY YONDASHUV

Nigina Olimjon qizi Xakimova
O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti

Annotatsiya: O‘zbek milliy qo‘g‘irchoq teatrida shakllangan milliy va zamonaviy omillar uyg‘unligi uning bugungi kundagi badiiy qiyofasini belgilab kelmoqda. Har qanday milliy san’at shakli o‘z rivojida ikki asosiy yo‘nalishga tayanadi: an’ana va yangilik. Mazkur maqolada an’ana va zamonaviylik haqida so‘z yuritiladi.

Kalit so‘zlar: qo‘g‘irchoq teatri, an’ana, milliylik, zamonaviylik, qadriyatlar, innovatsiya

MODERN APPROACH TO NATIONAL THEME PERFORMANCES AT THE UZBEKISTAN NATIONAL PUPPET THEATRE

Nigina Olimjon kizi Khakimova
Uzbekistan State Institute of Arts and Culture

Abstract: The combination of national and modern factors that have formed in the Uzbek National Puppet Theater has determined its artistic appearance today. Any national art form is based on two main directions in its development: tradition and innovation. This article talks about traditions and modernity.

Keywords: puppet theater, traditions, nationality, modernity, values, innovations

Har qanday milliy san’at shakli o‘z rivojida ikki asosiy yo‘nalishga tayanadi: an’ana va yangilik. An’ana - bu asrlar davomida shakllangan, xalqning ma’naviy xotirasida mustahkam o‘rnashgan qadriyatlar, obrazlar va uslublar majmui bo‘lsa, innovatsiya - san’atning zamonaviy ehtiyoj va texnologiyalar ta’sirida yangilanishidir. O‘zbek milliy qo‘g‘irchoq teatri ham aynan shu ikki omil uyg‘unligi tufayli bugungi kunda o‘zining badiiy qiyofasini shakllantirib kelmoqda.

O‘zbek milliy qo‘g‘irchoq teatri qadimiy xalq an’analari, marosimlari va og‘zaki ijod namunalariga tayanib shakllangan. U dastlab xalq sayllari, bayramlari, to‘y va marosimlarda namoyish etilgan bo‘lib, asosan xalqona kulgi, qiziqarli dialog va ramziy obrazlarga tayangan. Bugungi kunda esa qo‘g‘irchoq teatrining mavzu va shakllari kengayib, zamonaviy motivlar bilan boyimoqda. Shunday qilib, teatrning rivojlanishida milliy va zamonaviy unsurlar bir-birini to‘ldirib, badiiy-estetik jihatdan uyg‘unlashmoqda.

An'anaviy asoslar. O'zbek qo'g'irchoq teatrining an'anaviy xususiyatlari quyidagilarda ko'rinadi:

- Obrazlar tipologiyasi: Polvon Kachal va Bichaxon, Oftobxon va Mohtobxon kabi timsollar xalqning ijtimoiy turmushi va ma'naviy olamini ifodalagan.

- Xalqona nutq va kulgi: Tomoshalarda hazil-mutoyiba, maqol va matallar, xalqona latifalar qo'llanilgan.

- Marosimiy va sayil an'analari: Qo'g'irchoq spektakllari ko'pincha xalq bayramlari, sayillar va to'y marosimlarida namoyish etilgan.

- Minimal sahna vositalari: Oddiy dekoratsiya, qo'lda boshqariladigan qo'g'irchoqlar, xalq musiqasi.

Bu an'alar teatrning milliy o'ziga xosligini belgilaydi va uni boshqa xalqlar qo'g'irchoq teatridan ajratib turadi.

Innovatsion yondashuvlar. Hozirgi davr qo'g'irchoq teatrida an'anaviy shakllar zamonaviy san'at va texnologiyalar bilan boyitilmoqda:

- Texnik innovatsiyalar: proyeksiya, animatsiya va yorug'lik effektlari qo'llanilmoqda.

- Yangi janrlar: faqat kulgi emas, balki dramatik, falsafiy va musiqali spektakllar sahnalashtirilmoqda.

- Obrazlarning yangilanishi: an'anaviy qahramonlar bilan bir qatorda zamonaviy kasb egalari, yoshlar va global muammolarni ifodalovchi timsollar yaratilmoqda.

- Pedagogik yondashuv: bolalar auditoriyasi uchun spektakllar didaktik mazmun bilan boyitilib, psixologik rivojlanishga moslashtirilmoqda.

An'ana va innovatsiya uyg'unligi. O'zbek qo'g'irchoq teatrida an'ana va innovatsiya qarama-qarshi emas, balki bir-birini to'ldiruvchi omillar sifatida amal qiladi. Masalan:

- Kachal Polvon obrazi - an'anaviy xalq donishmandi sifatida qoladi, ammo u zamonaviy mavzularni ham sharhlaydi (ekologiya, internet).

- Xalqona musiqalar - zamonaviy kompyuter effektlari bilan uyg'unlashtiriladi.

- An'anaviy liboslar - zamonaviy sahna yoritgichlari va dekoratsiya bilan uyg'unlashadi.

Fikrimizni ochiqilasak, masalan O'zbek milliy qo'g'irchoq teatri spektakllarida xalq ertaklari syujeti zamonaviy talqinda beriladi. Misol uchun, ertaklar sahnalashtirilib, qo'g'irchoqlar orqali ijro etilganda, zamonaviy ijtimoiy muammolar (oila tarbiyasi, mehnatsevarlik, halollik) ham yoritiladi. Yangi spektakllarda zamonaviy texnologiyalar yordamida qo'g'irchoqlar virtual sahna elementlari bilan o'zaro "muloqot" qilishi tomoshabinda yanada chuqur taassurot qoldiradi. Va bu o'rinda milliy va zamonaviy motivlarning uyg'unligi quyidagi jihatlar bilan ahamiyatlidir:

1. Milliy merosni saqlaydi - xalqona obraz va qadriyatlar yo'qolib ketmaydi.
2. Teatrni zamonaviylashtiradi - dolzarb mavzularni yoritadi.
3. Tomoshabinni kengaytiradi - bolalar, yoshlar va kattalar uchun turli darajadagi mazmun beradi.
4. Teatrni xalqaro maydonga olib chiqadi - milliylik va universallik uyg'unligi orqali.

Spektakllar tahliliga murojat qilsak. O'zbek Milliy qo'g'irchoq teatrida milliy ruhda, Nasriddin Afandining latifalari asosida sahnalashtirilgan "Oh, bu Xo'ja Nasriddin!" tomoshasi xalqimizning qalbidan chuqur o'rin olgan sevimli qaxramonimizning sarguzashtlari haqida. O'zida milliyligimizni, an'ana va urf-odatlarimizni qisman bo'lsada yoritib bera olgan mazkur spektakl sahnalashtiruvchi rejissyor Dinara Yuldasheva tomonidan yoziladi va sahnalashtiriladi.

Spektakl to'rt aktyor ishtirokida olib boriladi. Sahnada loysuvoq qilingan, eshikli devor ko'rinishidagi ikki shirma spektaklning boshida oxiriga qadar xizmat qiladi. Jonli planda chiqqan aktyorlar jamoasi spektaklni ko'tarinki kayfiyat bilan boshlab beradilar. Keyingi sahnada shirma ikki tarafga ochiladi va markazida niqobli aktyor - Nasriddin afandi (o'zbek tilida O.Ibodov va rus tilida S.Ro'ziqulov) va eshakning bosh qismigina ko'rsatiladi. Bu sahnada Nasriddin qaysar eshagini (S.Jo'rayev) qanday qilib jilovlaganini ko'ramiz. Keyingi sahna esa ochiq sahnada, arava ustida aktyorlar tomonidan planshet qo'g'irchoqlar yordamida oshkora boshqarilgan Nasriddin va Abdujabbor boy sahnasi bo'lib, bu sahnada uddaburon Nasriddin afandining ayyor va ziqna Abdujabbor boydan (O.Isakov va O.Abduboyev) o'z xizmat xaqqini qanday qilib undirib olgani tomoshabinlar e'tiboriga havola etiladi.

Keyingi sahna esa sim qo'girchoqlar va niqoblar yordamida boshqariladigan "Quyvon" sahnasi bo'lib, bu sahnada Nasriddin yana bir bor quyvon bahonasida Abdujabbor boyni chuv tushuradi va undan pul undiradi. Har bir sahna voqealari hazil va mutoyiba ustiga qurilgan bo'lib, ham komedik, ham satirik yo'nalishni o'zida mujassamlashtiradi. Masalan, keyingi sahnada olib chiqilgan oilaviy mojarolar sahnasi ham tomoshabinga yuqori kayfiyat bag'ishlaydi. Nasriddin va uning xotinining (O.Abduboyev) dialoglari asosiga qurilgan sahna hayotiy gap-so'zlarga boyligi bilan ham tomoshabinlarga yengil kulgu ulashadi. Ayniqsa, Afandining xotinini tilanchi lo'li kirib chuv tushirish sahnasi ham tabiiy va sodda ifodalangani bilan tomoshabinni asar ichiga tortib ketadi. Eng so'nggi sahnada esa epchil Nasriddin jonini olgani kelgan Azroilni ham aldab ketadi. Bu sahnalar niqobli aktyorlar tomonidan ijro etilsa-da, tomoshabin 45 daqiqa davomida spektakl tomosha qilmaydi, balki jonli voqeaning jonli guvohi bo'lgandek vaqt o'tkazishadi. Ayniqsa, Azroil obraziga rejissyor tomonidan o'zgacha yondashiladi. Azroil odam emas, balki Farishta bo'lganligi hisobiga, u odam gavdasidan-da baland va (ростовая кукла) ko'rinishda yaratiladi.

Bosh qismi niqobdan ishlanadi, gavdasi esa ikki aktyor tomonidan boshqariladi. Aktyorlarning qo'l va oyoqlari qo'g'irchoqda qo'l va oyoq vazifasini bajaradi.

Rejissyorning asar ustida ishlagani, voqealar ketma-ketligini bir tartibda tuza olgani, rassom va bastakor bilan hamkorligi, ayniqsa aktyorlar jamoasini to'g'ri tanlay olgani spektaklni tabiiy va muvaffaqiyatli chiqqanini ta'minlay olgan. Spektaklning yutug'ida albatta rassom M.Ro'zmetova tomonidan yaratilgan hajviy obrazlar va bastakor B.Zokirov tomonidan tanlangan musiqalarning ham o'rni beqiyos.

Aktyor Ohunjon Ibodov tomonidan yaratilgan Nasriddin afandi obrazi mukammal darajada jonlantirilgan desak mubolag'a bo'lmaydi. Aktyor xoh jonli planda rol ijro etsin, xoh turli uslublarda yaratilgan qo'g'irchoqlarni boshqarsin, har bir sahnada aniq bir tempo-ritm bo'yicha harakatlanadi. Sahnalar almashinuvi, voqealar o'zgarishi aktyordagi tempo-ritmni buzilishiga olib kelmaydi. Spektaklning boshidan oxiriga qadar tomoshabinni sahnaga bog'lab tura oladi.

Undan tashqari, Orif Abduboyev tomonidan yaratilgan ayol obrazi ham juda ishonarli jonlantirilgan bo'lib, uzoq yillar avvalgi teatr an'alarini sahnada qayta tiklaydi. Chunki teatr san'atining ilk ko'rinishlarida, ayollarning sahnada rol ijro etishi ta'qiqlangan davrlarda, qo'g'irchoqboz ayollar yetishib chiqmagan kezlarda ayollar obrazi erkaklar tomonidan parodiya tarzida sahnalashtirilgan. Orif Abduboyev tomonidan yaratilgan Nasriddinning xotini ham, Saidmurod Jo'rayev tomonidan yaratilgan tilanchi lo'li obrazi ham aynan shu parodiya janrida yaratilgan obrazlar desak adashmaymiz.

Spektaklning yakuniy sahnasida kichkina bolajon ko'rinishida ishlangan qo'g'irchoq sahnaga yugurib chiqadi va qah-qah urib kuladi. Bu yechim bilan rejissyor an'alar hamon davom etayotganini, bugungi kunda ham kichik Nasriddinlar tug'ilib o'sayotganini, har bir davr o'z qahramoniga ega ekanligini ko'rsatib beradi.

Spektakl bugungi kunda ham teatr repertuaridan mustahkam o'rin egallab turgan, tomoshabinbop spektakllardan biri hisoblanadi. Spektakl davomida sahnaga aktyorlarning jonli planda chiqishi, qo'g'irchoqlarni ochiq uslubda boshqarishi va aktyorlarning tomoshabin bilan yaqindan muloqot o'rnatishi har bir yoshdagi tomoshabin uchun kutilmagan va ayni vaqtda "kutilgan" holatlardan biridir.

Aynan mana shu spektakl o'zida ham an'anaviy ham zamonaviy tendensiyalarni uyg'unlashtiradi va qo'g'irchoq teatri san'atining beqiyos na'munasi sifatida nafaqat O'zbekistonda, balki jahon xalqlari tomoshabinlari uchun ham namoyish etib kelinadi.

Xulosa. O'zbek qo'g'irchoq teatri an'anaviy qadriyatlar va zamonaviy innovatsiyalar uyg'unligi teatrni milliy-estetik jihatdan boyitib, uni XXI asrning san'at hodisasi sifatida shakllantirmoqda. Bu sintez teatrning ham milliy o'ziga xosligini saqlaydi, ham zamon bilan hamnafas bo'lishini ta'minlaydi.

References

1. Umida, S., & Jabbarova, K. (2025, May). QO ‘G ‘IRCHOQ TEATRI–BOLALAR DUNYOQARASHINI SHAKLLANTIRUVCHI SAN’AT TURI. In INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE (Vol. 3, No. 34, pp. 182-185).
2. Baxtiyorova, D. (2025). MAKTABGACHA KATTA YOSHDAGI BOLALARDA AXLOQIY-ESTETIK SIFATLARNI QO ‘G ‘IRCHOQ TEATRI VOSITASIDA SHAKLLANTIRISHNING MAZMUN VA MOHIYATI. Pedagog, 81(1), 381-385.
3. Turdiyeva, I. R. O. D. A. (2015). Qo ‘g ‘irchoq boshqarish asoslari. T--“Zamon poligraf”-2015.